

Супольнае

25 Сакавіка 1989 № 2

БЮЛЕТЭНЬ
КААРДЫНАЦЫЙНАЕ
РАДЫ
КАНФЭДЭРАЦЫІ
БЕЛАРУСКІХ
СУПОЛАК

2 лі Вальны Сойм

У гэтым нумары мы змяшчаем толькі асобныя, на наш погляд самыя праблемныя і інфарматыўныя прамовы з ІІ Вальнага Сойму. Рэдакцыя перапрашае, што ня зможа надрукаваць усе выступленьні.

На ІІ Вальны Сойм з'ехаліся беларусы БССР, Прыбалтыкі, Масквы. З прывітаньнямі ад віленскае "Сябрыні" выступіў А.С.Анішчук; ад Рады "Саюзіса" — старшыня Літоўскага фонда культуры Ч.Кудоба/дарэчы, па-беларуску/; ад імя украінскіх сяброў С.Набока. Пасля з кароткай інфармацыяй аб стане Беларускага руху ў Прыбалтыцы вступілі Сягей Кузьняцоў/Рыга, "Сьвітанак"/, Аляксандр Лапшаў/Талін/. Генадзь Прыбытка з маскоўскай суполкі "Пагоня" запэўніў, што масква яшчэ пачуе беларусаў.

Справаздачу па дзейнасьці сэкцыі "Школа", "Экалогія", "Ахова помнікаў", "Дэмакратызацыя" далі адпаведна Г.Барвенава/Менск, "Талака"/, Э.Жылінскі/Менск, "Сьвітанак"/, С.Вітушка/Талака/, Менск/, В.Івашкевіч/Менск, "Талака"/.

САЛІДАРНАСЬЦЬ

З. ПАЗЬНЯК

Дарагія сябры! мы сёньня сабраліся на гэтую зямлі пад добрым знакам — пад знакам Пагоні, якая зьяўляецца адзіным гербам для Беларускага і літоўскага народаў. Мы сабраліся на той зямлі, зь якой вырастаюць нашыя агульныя культурныя і гістарычныя карані. Мы павінны ўспомніць, што ў нас была доўгая і слаўная адзіная гісторыя з братнім літоўскім народам. Няхай гэта стане для нас зарукай убачыць і нашу агульную перспэктыву.

Вы ведаеце, што становішча ў Беларусі нашмат адрозьніваецца ад становішча ў Літве. Калі ў Прыбалтыцкіх рэспубліках адбыліся зьмены, і народы Прыбалтыкі здабылі шмат значнага для разьвіцьця сваёй культуры, эканомікі, то ў нас на Беларусі не адбылося ніякіх зьменаў. Адзінае, чаго мы зазналі — гэта газавы, дубінак і вадаметаў.

Наш рэспубліканскі ўрад і ў першую чаргу ідэалогічная служба сталася найбольш рэакцыйнай у дачыненні да ідэалаў перабудовы і да тых ідэалаў, якія засьведчылі франты Прыбалтыкі. Мы, чытаючы рэспубліканскую прэсу, ня раз бачылі, як тонка падводзіцца ідэя пад тое, каб пасварыць нас з прыбалтыцкімі рэспублікамі, каб спарадзіць антыпатню да франтоў. Але наш народ не паддаецца на гэтую правакацыю, і мы ня маем ніводнага сьведчаньня, што людзі пайшлі на паваду чарнасоценнай прэсы.

Але мы глядзім у будучыню аптымістычна: у нас ужо існуе Аргкамітэт Беларускага Народнага Фронту "Адраджэньне", існуе шмат групаў падтрымкі, і гэты рух шыршыцца. Ідэалогічныя ўлады рэспублікі не прызналі Беларускага Народнага Фронт, стараюцца усяляк яго дыскрэдытаваць, дыскрэдытаваць усялякі самадзейны рух, але гэта не ўдаецца. Рух шыршыцца і будучыня за ім.

Той ўрад, які паўстаў супраць сваёй інтэлігенцыі — ня мае будучыні. Тая палітыка,

якая вядзецца супроць сваёй моладзі, якая накіравана на яе войскі, міліцыю, дубінкі і гэтая палітыка ня мае будучыні. Тая палітыка, якая не забяспечыла моладзі магчымасьць свабодна праводзіць свае сходы на тэрыторыі рэспублікі — тая палітыка антыперабудовы.

І я ўпэўнены, што сілы перабудовы ў нашай рэспубліцы перамогуць. Для гэтага трэба некалькі варункаў: па-першае, упэўненасьць у перабудове, лішоў і ахвярнасьць да свайго народу і да нашых сяброў. Мы павінны ведаць, што становішча, якое складваецца зараз, абавязвае нас быць салідарнымі з нашымі сябрамі, і будучыня нашая ў адзінстве.

ПАЛІТЫЧНАЕ САМАВЫЗНАЧЭНЬНЕ

В. ВЯЧОРКА

Наша агульная мэта — гэта стварэньне дэмакратычнага грамадства. Такое грамадства павінна грунтавацца на прынцыпах суверэнітэту асоб і суверэнітэту нацыі. Суверэнітэт нацыі увабляецца ў суверэнітэце нацыянальнай дзяржавы.

Што такое наогул суверэнітэт? Гэта вяршэнства нацыі ў сваім палітычным самавызначэньні, у сваіх унутраных і зьнешніх справах. Як вынікае з нашае Канстытуцыі, БССР — гэта суверэнная дзяржава, якая карыстаецца ўсімі належнымі правамі. У рэальным жыцьці трохі ня так. Вы добра ведаеце, што на тэрыторыі рэспублікі ў разе разыходжаньня канстытуцыйных і заканадаўчых нормаў Саюза і канстытуцыйных і заканадаўчых нормаў Рэспублікі, дзейнічаюць Саюзныя. Што датычыць суверэнітэту наогул, я, ня будучы юристам, сказаў бы так: нельга быць трохі цяжарнай, суверэнітэт альбо ёсьць, альбо яго няма. Канцэпцыя абмежаванага суверэнітэту брэжнеўскіх часоў павінна быць выкінутая на сьметнік гісторыі. Мы павінны прызнаць, што на сёньня БССР суверэнітэту ня мае, і намерзіць канкрэтныя рэальныя шляхі яго аднаўленьня.

Якім ініцыятыўнай групе Канфэдэрацыі бачыцца суверэнітэт рэспублікі? У складзе СССР, на прынцыпах карэннай перабудовы Саюзу. Тое, што мы маем сёньня — гэта фактычна унітарная цэласная дзяржава, надзвычай цэнтралізаваная ў эканамічным, палітычным, культурным і ўсіх іншых плянах з пэўнымі маскіраванымі прыкметамі аўтаноміі саюзных рэспублік. Рашучы крок у кірунку ад гэтай сталінскай цэнтралізатарскай мадэлі зрабілі нашыя прыбалтыцкія суседзі. Думаю, наспеў час і нам паставіць гэтае пытаньне.

Саюз СССР, між іншым, па думцы самога стваральніка гэтае ідэі, замысьляўся як фэдэратыўна-канфэдэратыўная форма. У друку зьявілася палеміка наконт таго, што лепш — фэдэрацыя ці канфэдэрацыя. Зьявіліся азначэньні: канфэдэрацыя — гэта "рыхлая" форма фэдэрацыі; зьявіліся нейкія эмоцыі, якімі крысты не павінны зложываць. Справа ў тым, што канфэдэрацыя — гэта від фэдэрацыі, які мае на увазе значна большую свабоду суб'ектаў гэтага аб'яднаньня. Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік, як вынікае зь яго назвы — гэта па форме якраз аб'яднаньне суверэнных дзяржаваў, якія каардунаць сваю зьнешнюю дыпламатычную палітыку, могуць каардунаваць эканамічную і культурную палітыку на падставе агульнае згоды, свабоднага выбару. Я нагадаю, што пісаў У.І.Ленін у 1922г.

/працяг на ст.2/

"На трэба заракацца загадзя ні ў якім разе ад таго, каб у выніку усёй гэтай работы вярнуцца на наступным з'ездзе Саветаў назад. Гэта значыць, пакінуць Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік толькі ў адносінах ваенных і дыпламатычных, а ва ўсіх іншых адносінах аднавіць самастойнасць асобных наркаматаў." У сувязі з чым ён гэта напісаў? Рэч у тым, што з 1922 году стала асабліва відавочнаю небяспека цэнтралізатарскіх памкненняў рускай альбо русифікаванай бюракратыі ў нацыянальных рэспубліках. Яна працяглася ў самых розных сферах, у прыватнасці, у моўнай палітыцы. Як вы ведаеце, праціўнікам ленінскай канцэпцыі быў Сталін, які зрабіў усё, каб пазбавіць рэспублікі нават прывіднага суверэнітэту. Дастаткова скажаць, што сёння ў большасці саюзных рэспублік каля 90% усіх асноўных сродкаў вытворчасці ў саюзным падпарадкаванні. Такім чынам, рэспубліка рэальна уплываць на іх эканамічную палітыку ня можа. А база суверэнітэту — гэта эканамічная самастойнасць.

Ініцыятыўная група Канфедэрацыі лічыць, што трэба вярнуцца да практыкі заключэння Саюзнага дагавору паміж саюзнымі рэспублікамі. Заключэнне такога дагавору павінна адбыцца толькі пасля таго, як будуць прыняты новыя Канстытуцыі саюзных рэспублік, і калі рэспублікі захочуць уступіць у Саюз. Тады могуць быць распрацаваны дакументы Саюзу. Саюзны дагавор павінен дакладна вызначыць кампетэнцыі саюзных органаў, увесці сам пералік гэтых органаў. Несумненна тое, што саюзная рэспубліка /і гэтае пытаньне можна і трэба ставіць ужо зараз/ павінна мець права ВЭТА на тры рашэнні, якія прама альбо ўскосна закранаюць яе інтарэсы. Прадстаўнікі рэспублікі ва ўсесаюзных органах павінны мець права выканання такіх рашэнняў сваёй воляй прыняць. Лічым таксама, што ў дачыненні да Беларускай ССР вельмі актуальнае пытаньне ўвядзення рэспубліканскага грамадзянства. Зусім нядаўна падняць само гэтае пытаньне лічылася крамзлай. Памятаеце артыкул "Эвалюцыя палітычнага невежества" — колькі там было вакол гэтага пытаньня дзідаў паламана! Тыя з вас, хто чытае "Известия", маглі бачыць учора ці назаўчора артыкул, у якім разбіраліся розныя аспекты ўвядзення рэспубліканскага грамадзянства.

* * *

ВЯРТАНЬНЕ МОЎЕ ПРАВОЎ

В. ВЯЧОРКА

Чаму мы маем права на дзяржаўнасць нашае мовы? У нас — нацыянальная дзяржава, суверэнная дзяржава беларускага народу, абавязак якой — захоўваць народную перспектыву яго гістарычнага развіцця. Няма мовы — няма нацыі. Я думаю, што зараз ужо ніхто ня оудзе аспрэчваць гэтую аксіёму. адзіная магчымасць сёння ўратаваць нашу мову — гэта забяспечыць ёй рэальную дзяржаўную падтрымку і прырытэт, бо яна знаходзілася ў стане клінічнае сьмерці. Кажу, знаходзілася, бо пачаліся працэсы ў самім грамадстве, якія мову з гэтага крызіснага стану вывялі. Яна пачала вяртацца, на ёй пачала гаварыць моладзь, але гэтага замала. Ёй патрэбны дакладныя канстытуцыйныя гарантыі, накітат тых, што былі ў 20-я гады. Тады яна аб'яўлялася пераважнай мовай зносінаў паміж установамі, у адукацыі і г.д. Зараз, адчушы, што дзевяццаць рабіць нейкія захады, бюракратыя ухапілася за ідэю абвясчэння дзяржаўнымі дзвюх моваў — беларускай і рускай. Дарагія сябры, беларускі народ жыве на сваёй этнічнай і гістарычнай радзіме, ён можа развівацца толькі тут і нідзе больш. Лёс беларускае нацыі вырашаецца на нашай зямлі. Быць ці ня быць бела-

орусы на практыцы сутыкнуліся з тым, што ў заканадаўствах рэспублік пры усёй нашай цяперашняй уніфікацыі часам не супадаюць, скажам, шлюбны ўзрост альбо трактоўка спадчыннага права ды шмат чаго іншага.

Рэспубліканскае грамадзянства забяспечыла б найбольш аптымальную абарону правоў грамадзян Рэспублікі, захаваньне ў дачыненні да іх найбольш аптымальных законаў і заканадаўчых актаў. Грамадзянства Рэспублікі забяспечыла б ёй магчымасць аптымальнага дэмаграфічнага развіцця. Я маю на ўвазе, што пры цяперашняй сістэме, калі 90% прадукцыйных сілаў знаходзяцца ў руках саюзных ведамстваў, яны вельмі часта, не зважаючы на мясцовыя Саветы, на інтарэсы саюзных рэспублік, будуць новыя прадпрыемствы, пры гэтым наўмысна плянуюць выкарыстаньне сыравіны і рабочай сілы, прывезенай з-за межаў Рэспублікі. У так званыя маладыя гарады зьяжджаюцца прадстаўнікі самых розных саюзных рэспублік. Як правіла, гэта людзі без каранёў, якія на маральнае аблічча насельніцтва стачоўчага уплыву ня робяць. Такія гарады ёсць і ў нас. Гэта Салігорск, Наваполацк, пры усёй маёй пашане да гэтага горада. Прыклады можна доўжыць.

Якія ж перавагі могуць мець грамадзяне перад неграмадзянамі? Па-першае, толькі грамадзяне Рэспублікі павінны мець права абіраць і быць абранымі ў прадстаўнічыя органы Рэспублікі і прадстаўляць яе. Каб вырашаць лёс Беларусі, трэба яе ведаць.

Па-другое, грамадзяне Рэспублікі павінны мець права атрымліваць нерухомую маёмасць, а таксама атрымліваць дзяржаўныя кватэры. Грамадзянства Рэспублікі, на наш погляд, павінна вызначацца на падставе цэнзу аселасці. Натуральна, на момант абвясчэння закона аб грамадзянстве ўсе, хто жыве ў Рэспубліцы, аўтаматычна становяцца грамадзянамі і праблема прыдбання грамадзянства датычыць толькі тых, хто прыбывае пасля. Цэнз аселасці, які ён — гэта справа Вярхоўнага Савета, але ён павінен быць вызначаны на падставе паступовага авалодання беларускай мовай, пры ўмове, што беларуская дзяржава стварае адпаведныя варункі — бясплатныя — для авалодвання беларускай мовай усім прыбылым на пастаяннае жыхарства.

русам — гэта ня вырашыцца ні ў Маскве, ні ў Мюнхэне, ні ў Нью-Ёрку. У той жа час, напрыклад, прадстаўнікі рускай, ці ўкраінскай, ці іншых нацыянальных меншасцяў маюць свой гістарычны дом, сваю гістарычную радзіму — такім чынам, яны маюць гарантыю свайго выжывання па-за межамі Беларусі. І ў гэтым прынятае адрозненне паміж беларусамі ў БССР і рускімі ў БССР.

Дзяржаўнасць беларускае мовы абазначае тое, што ўсе без выключэння дзяржаўныя службы абавязаны валодаць гэтай мовай. Дзяржаўнасць мовы абазначае, што дзяржаўная прэса павінна выходзіць па-беларуску. Што, аднак, не адмаўляе таго, каб некаторыя выданні выходзілі на дзвюх мовах. Зразумела, што астатнія сродкі масавай інфармацыі таксама павінны быць на нацыянальнай мове — мове таго народа, які даў назву рэспубліцы. Дзяржаўнасць беларускае мовы мае на ўвазе тое, што пераважна большасць навучальных устаноў, ва ўсялякім разе, колькасць іх, прапарцыйная колькасці беларусаў у Рэспубліцы, павінна працаваць на беларускай мове. Прычым мусіць існаваць непарунасць навучання ад дзіцячага саду да ВНУ і аспірантуры.

/працяг на ст. 7/

ЗАБАРОНЕНАЕ 3 КУПАЛЫ

З гэтага нумару мы распачынаем рубрыку "Дыскусійная старонка" і першым падаем артыкул Я.Купалы, які быў надрукаваны ў часопісе "Беларусь" № 33/60/ 28 лістапада 1919 г.

Наколькі актуальная пазыцыя Я.Купалы сёння, вам меркаваць, але мы лічым, што нашае веданьне і гісторыі, і асобы вялікага сына Беларусі было б ня поўнае бяз гэтага артыкула ды ці толькі бяз гэтага...

НЕЗАЛЕЖНАСЬЦЬ

Калі гаварыць аб незалежнасьці якой небудзь новай дзяржавы, вызваленай вайной і рэвалюцыяй з-пад расійскага ярма, то гэтага, здаецца, так і трэба, так і павінна быць. Незалежная Польшча, Літва, Украіна, Латвія і г.д. — усе яны маюць право на гэта, усіх іх можна прызнаць, нават можна і дапамагаць ці-то фізічна, ці моральна, і незалежнасьць гэтых дзяржаваў ня выклікае вялікіх спрэчак. Так ці інакш яны мусяць, яны будуць мець раней ці пазьней сваё дзяржаўнае незалежнае існаваньне.

А вось загаварэце вы аб беларускай незалежнасьці... Тут вам цэлую кучу нагавораць усяляк іх перашкод, недарэчнасьцяў, што аж вушы вянуць слухаючы. На усякую іншую незалежнасьць з вамі згодзяцца, абш толькі не на беларускую.

Чаму гэта так?

Беларускі народ самабытны — гэта прызнаць ужо нават і нашы праціўнікі з польскага ці расійскага лагэру. Беларуская дзяржаўнасьць так сама мае сваю гісторыю, — маю тут на увазе Вялікае Літоўска-Беларускае Княства. Географічнае палажэньне Беларусі так сама ня горшае, як у людзей, ну, хоць-бы як палажэньне Швейцарні. Мы крыху адсунуты ад мора, але і Швейцарыя ня мае мора.

Дык чаму-ж так страшна наша незалежнасьць?

А гэта вось чаму:

Наша незалежнасьць сольлю ў ваччу для незалежнасьці нашых суседак — Польшчы і Расіі, бо і адна і другая хацелі-б нашу незалежнасьць утапіць у лыжы вады сваёй незалежнасьці.

Для адбудаваньня вялікай Польшчы "ад мора да мора" трэба пераступіць Беларусь; для адбудаваньня вялікай Расіі ад Белага да Чорнага мора так сама трэба Беларусь растаптаць.

Вось і выходзе, што трэба Беларусь выкінуць з гісторыі, з географіі, і наагул калі ня цалкам прылучыць яе к адной з суседніх дзяржаваў, то разрэзаць на палавіну, але так зрабіць, каб яе ня было і званьня.

А Беларусь, як і кожная іншая дзяржава, мае право і дабьешца раней ці пазьней гэтага права стаць роўнай і вольнай дзяржавай паміж сваімі суседзямі.

што яна павінна такой стацца, за гэта гавораць яе мінуўшчына, яе цяпершчына.

Нікому не сакрэт, што жыць на сьвеце беларусам было і ёсьць найцяжэй, як усім іншым народам, і усё дзякуючы няшчаснай залежнасьці ад нашых мацнейшых суседзеў. Але разьбярэм папарадку.

Пасьля вуніі з Польшчай Вялікага Літоўска-Беларускага Княства, калі беларуская культура высокая трымала свой сыяг у родным краі, — гэта культура пачала выціскацца польскім панаваньнем. Беларускае баярство, за польскіе шляхоцкіе значкі і цёпліе каля трону месцы, пачало выракацца усяго свайго роднага беларускага і перакулівацца на старану чужую, польскую. Забылося баярство на звычай і абшчай беларускі, на сваю гісторыю, мову, літаратуру. Дзе больш званілі золатам, там вышэйшыя станы тагочаснага грамадзянства і служылі, і прадавалі сябе, свой народ, сваю бацькаўшчыну.

Так было і так ёсьць заўсёды. Вышэйшыя, багацейшыя станы грамадзянства за бліск золата ідуць к дужым, пакідаючы сваіх брацьяў слабейшых на здзек і паняверку.

І зрабілося на Беларусі пасля уніі з Польшчай тое, чаго і трэбыло чакаць.

Масы, народ земляробны, асталіся беларусамі, а іх баярство, вышэйшыя станы сталіся палякамі. Такім чынам, двор сам па сабе, якбн адзяліўся ад вёскі. Беларускі пан зрабіўся чужым для беларускага селяніна. Беларускае баярство сталася чужацкім на сваёй беларускай зямлі. Тыя самыя людзі, толькі багацейшыя і бяднейшыя пачалі гаварыць рознымі языкамі, і сьядогня яны паміж сабой нічога супольнага ня маюць. Двор глядзіць на селяніна, як на "люд рускі", як на быдло, над каторым можна толькі стаяць з бізуном аканомскім, а вёска глядзіць на пана, як на прыблуду з чужацкай старані, які захапіў яго, селяніна, зямлю ды йшчэ здзекуецца над ім самім.

Пасьля вуніі з Польшчай, прыйшла на Беларусь апека Маскоўская. Цары нагналі усялякіх чыноў, запрудзілі край усялякай маскоўскай чорнай гальтнёй, якая тут толькі аб адным дбала, каб як цяплей пагрэць рукі ды захапіць "маёнтак". Але аб беларусу-селяніне, аб беларусу-грамадзяніне ніхто і не падумаў.

Прыбыла толькі к польска-панскаму бізуну чыноўнічка-жандармская нагайка.

Залежнасьць ад Польшчы зьмянілася залежнасьцю ад Масквы, а на лепшае нічога не зьмянілася. Маскоўскі чыноўнік, так сама, як польскі пан, глядзеў на беларуса як на "скот" /той — як на "быдло"/. І ніхто з гэтых апякуноў нават і пальцам ня кінуў у той бок, каб палецшыць жыцьцё беларуса, каб падбаць аб яго родным краі.

І адны і другія глядзелі скоса на Беларусь, глядзелі то як на "крэсь", то як на "окраіну" і больш нічога.

А беларус стагнаў і стагнаў.

З гэтага мы бачым, бачым з практыкі, вынесенай на сваёй скуру, што залежнасьць дзяржаўная, ад каго-б ня было, бокам залежнаму народу вылазе.

І вось толькі адна поўная дзяржаўная незалежнасьць можа даць і праўдзівую свабоду, і багатае існаваньне, і добрую славу нашаму народу.

Краі наш сам па сабе багаты, толькі чужыя гаспадары яго зьнішчылі. Зямлі маем шмат, лесу яшчэ олей; маем вялікіе рэкі, азёры, чыгункі, багатыя месцы, а ў іх фабрыкі, заводы, ды і шмат іншага добра. К тамуж на лік мы народ вялікі — каля 12 мільёнаў. Гэта ня тое, што якая небудзь там Швейцарыя, Данія, ці Грэцыя!

Дык чаму-ж нам, браты беларусы, не дамагацца сваёй дзяржаўнай незалежнасьці?

Мы павінны яе дамагацца і мір'а і з аружжам у руках, бо жыцьцё не чакае і ворагі нашы ня дрэмлюць.

К-а

ХРОНІКА

18 сакавіка ў Вільні на Лукішкаўскім пляцы прайшоў мітынг памяці Кастуса Каліноўскага, змагара за нацыянальнае і сацыяльнае вызваленьне Беларусі. На мітынг прыехалі паслы ад менскіх, гарадзенскіх, віленскіх ды інш. суполак.

"Чырвонай зьмене" — выбарнага рэдактара" Пад такім зваротам да ЦК ЛКСМБ 15-17.03.праходзіў збор подпісаў. А пакуль новапрызначаны галоўны рэдактар Бельскі сумленна здымае "неўгодныя" публікацыі. Першай ахвярай стала Дэкларацыя Беларускага навукова-гуманітарнага таварыства

25 сакавіка група студэнтаў тэатральна-мастацкага інстытута зрабіла спробу правесці перадыбарны мітынг з выкарыстаньнем нацыянальнай сымбалікі і плякатаў. Мітынг так і не пачаўся: міліцыя, уживаючы фізычную сілу і наручнікі арміі тавала больш 2-х дзясяткаў чалавек. Ёсьць зьбітня.

АРХІВЫ... ДАКУМЕНТЫ...

* * *

/.../. "Іначай кажучы, пачынаецца тое, што я назваў бы пераадоленнем халуйскага сіндрому ў беларускай гістарыяграфіі". /Аляксей Каўка, ЛіМ №11 ад 17 сакавіка 1989г./

Апошнім часам у сродках масавай інфармацыі усё часцей стала узгадвацца пра існаванне Беларускай Народнай Рэспублікі /БНР/ дурналісты ды гісторыкі абмяркоўваюць дакументы, якія у нас не друкаваліся. Таму рэдакцыя рашыла выправіць становішча ды азнаёміць чытачоў з фактычным матэрыялам.

ПЕРШАЯ УСТАЎНАЯ ГРАМАТА • Да народаў Беларусі

Родная старонка наша апынулася ў новым цяжкім стане. Дзе цяпер улада, што была тут, няведама, мы стаімо перад тым, што наш край можа быць заняты нямецкімі войскамі. Мы павінны ўзяць свой лёс ва ўласныя рукі. Беларускі народ павінен здзейсніць сваё права на поўнае самаазначэнне, а нацыянальна-персанальна-пэрсанальную аўтаномію. Правы нацыі павінны знайсці сваё здзейсненне шляхам склікання на дэмакратычных асновах Устаноўчага Сойму. Але і да склікання Устаноўчага Сойму ўся ўлада на Беларусі павінна належыць тым народам, якія на ёй жывуць. Выканаўчы К-т Рады першага Усебеларускага Зьезду папоўнены прадстаўнікамі рэвалюцыйнай дэмакратыі нацыянальных меншасцяў, здзяйсняючы мэты Зьезду, абвясціў сабе часовай уладай на Беларусі для кіравання краем і склікання, як можна хутчэй, Усебеларускага Устаноўчага Сойму на аснове агульнага, простага, роўнага, тайнага і прапарцыянальнага выбарчага права для ўсякага дарослага, ня лічучыся з нацыянальнасцю, вызнаньнем, родам. Часовую народную ўладу краю, якая ставіць сабе мэтай абарону і зацверджанне заваяванняў рэвалюцыі, будзе здзейсняваць створаныя намі Народны Сакратарыят Беларусі, які ад гэтага дня пачаў выконваць свае абавязкі. Пэрсанальны склад Сакратарыяту будзе апублікаваны пасля.

Дадзена ў Менску-Беларускім 21/8/квтага 1918г.

ДРУГАЯ УСТАЎНАЯ ГРАМАТА • Да народаў Беларусі

У часе сусветнай вайны, што бурыць адны моцныя дзяржавы і аслабляе другія, абудзілася Беларусь да дзяржаўнага жыцця. Пасля трох з паловаю вякоў няволі зноў на увесь сьвет кажа беларускі народ аб тым, што ён жыве і будзе жыць. Вялікі Народны Збор - Усебеларускі Зьезд 15-17 сьнежня 1917 году, дбаючы аб долі Беларусі, зацвердзіў на яе землях рэспубліканскі лад. Выпаўняючы волю Зьезду і баронячы дзяржаўныя правы народу, спаўняючы Камітэт Рады Зьезду гэтак пастанаўляе аб дзяржаўным устоі Беларусі і аб правах і вольнасцях яе грамадзян і народаў:

1. — Беларусь у рубяжох расьсяленьня і лічэбнай перавагі беларускага народу абвясціцца Народнай Рэспублікай.

2. — Асноўныя законы Беларускае Народнае Рэспублікі зацвердзіць Устаноўчы Сойм Беларусі, скліканы на асновах агульнага, роўнага, простага, патаёмнага і прапарцыянальнага выбарчага права не зважаючы на род, народнасць і Рэлігію.

3. — Да часу, пакуль зьбярэцца Устаноўчы Сойм Беларусі, законадаўчая ўлада ў Беларускай Народнай Рэспубліцы належыць Радзе Усебеларускага Зьезду, дапоўненай прадстаўнікамі нацыянальных меншасцяў Беларусі.

4. — Спаўняючая і адміністрацыйная ўлада ў Беларускай Народнай Рэспубліцы належыць Народнаму Сакратарыяту Беларусі, які назначаецца Радаю Зьезду і перад ёю трымае адказ.

5. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі абвясціцца свабода слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў; бязумоўная свабода сумленьня, незачэпнасць асобы і памешканьня.

6. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі ўсе народы маюць права на нацыянальна-пэрсанальную аўтаномію; абвясціцца роўнае права ўсіх моваў народаў Беларусі.

7. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі права прыватнае ўласнасці на зямлю касуецца. Зямля перадаецца бяз выкупу тым, што самі на ёй працуюць. Лясы, вазёры і нутро зямлі абвясціцца ўласнасцю Беларускае Народнае Рэспублікі.

8. — У рубяжох Беларускае Народнае Рэспублікі ўстанаўляецца найбольш 8-гадзінавы рабочы дзень.

Абвясціўшы ўсе гэтыя правы і вольнасці грамадзян і народа Беларускае Народнае Рэспублікі, мы, Спаўняючы Камітэт Рады Зьезду, абавязуем пільнаваць законнага парадку жыцця ў Рэспубліцы, сьцерагчы інтарэсы ўсіх грамадзян і народаў Рэспублікі і захаваць правы й вольнасць працоўнага люду. А так сама даложым усіх сілаў, каб склікаць у найбліжэйшым часе Устаноўчы Сойм Беларусі.

Усіх верных сыноў Беларускае зямлі клічам памагчы нам у цяжкой і адказнай нашай працы.

Спаўняючы Камітэт Рады 1-га Усебеларускага Зьезду

Выдана ў Менску-Беларускім 9 сакавіка 1918 р.

ТРЭЦЬЯЯ УСТАЎНАЯ ГРАМАТА

Год назад народы Беларусі разам з народамі Расіі скінулі ярмо Расійскага царызму, які найцяжэй прыціснуў бну Беларусь; ні пытаючыся народу, ён укінуў наш край у пажар вайны, якая чыста зруйнавала гарады і вёскі беларускія. Цяпер мы, Рада Беларускай Народнай Рэспублікі, скідаем з роднага краю апошняе ярмо дзяржаўнай залежнасці, якое гвалтам накінулі расійскія цары на наш вольны і незалежны край. Ад гэтага часу Беларускай Народнай Рэспубліка абвясціцца незалежнай і вольнай дзяржавай. Самі народы Беларусі, у асобі свайго Устаноўчага Сойму, пастанаўляюць аб будучых дзяржаўных зьвязях Беларусі.

На моцы гэтага трацяць сілу ўсе старыя дзяржаўныя зьвязі, якія далі магчымасць чужому ўраду подпісаць і за Беларусь трактат у Берэсці, што забівае на сьмерць беларускі народ, дзелючы зямлю яго на часткі. На моцы гэтага ўрад Беларускай Народнай Рэспублікі мае увайсці ў адносіны з зацікаўленымі старанамі, прапануючы ім перагледзіць тую часціну Берэсцейскага трактату, якая датычыць Беларусі, і падпісаць міравую умову з усімі ваяваўшымі дзяржавамі.

Беларуская Народная Рэспубліка павінна абняць усю зямлі, дзе жыве і мае лічэбную перавагу беларускі народ, а лясне Магілёўшчыну, беларускіе часці Меншчыны, Гродзеншчыны / з Гродняй, Беластокам і інш./, Віленшчыны, Віцебшчыны, Смаленшчыны, Чарнігаўшчыны і сумежныя часці суседніх губэрняў, заселеныя беларусамі.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі пацверджае ўсе тыя правы і вольнасці грамадзян і народаў Беларусі, якія абвешчаны Устаўнай Граматай ад 9 сакавіка 1918г.

Абвясціўшы аб незалежнасці Беларускай Народнай Рэспублікі Рада яе пакладае свае надзеі на тое, што ўсе любячыя волю народы дапамогуць беларускаму народу ў поўнай меры здзейсніць яго палітычна дзяржаўныя ідэалы.

Рада Беларускай Народнай Рэспублікі
Дана ў Менску-Беларускім
25 сакавіка 1918 г.

БЕЛАРУСЬ У ПОЛЬШЧЫ

А. СЕМУХА

Колькі дзён, як я і Сяржук Вітушка вярнуліся з вандрукі па той Беларусі, што зараз у межах Польшчы, зь Беларустчыны. У адным невялікім артыкуле ўсяго не раскажаш, а уражаньняў багата, у тым ліку і самых нечаканых. Дагэтуль, чытаючы "Ніву", думала: жывуць жа ж людзі! Адно толькі якасьць паперы увесь час падточвала маю ўшэуненасьць. Але ня будзем вінаваціць "Ніву", бо якая прыправа, такая й паправа.

Хранічная хвароба цывілізатарскай місіі палякаў у адносінах да беларусаў прывяла да ня менш сумных вынікаў, што і палітыка русыфікацыі. Зараз на усёй Беларустчыне засталіся толькі два беларускія ліцэі, і тое, божа барані вам падумаць, што выкладаньне там беларускае. Родная мова ёсьць толькі як прадмет па ўзоры нашых звычайных школаў. Бібліятэкам не хапае літаратуры, слоўнікаў ды шмат чаго іншага, і тут бы нашаму таварыству па сувязях з суайчыннікамі за мяжой парупіцца па прыкладзе палякаў. Хоць, шчыра кажучы, Беларустчына на такую дапамогу ня дужа спадзяецца.

Практычна не пачуецца вы беларускае мовы па радні, тэлебачаньні, у друку, не кажу ўжо пра ўстановы вышэйшай адукацыі і навукі, касьцёл. Гарадзкая культура — польская. Беларусам застаецца толькі вёска. Але і тут пануе той жа э. анамічны ды духоўны заняпад, што і ў нашай вёсцы. Вось і мусіць моладзь кідаць зямлю ды ехаць у горад, дзе адныя апалячваюцца, прычым у гэтым жаданьні становяцца, як кажуць, большымі каталікамі за Папу рымскага, другія замыкаюцца ў сабе як сьлімак у ракушчыне. Некаторыя становяцца беларусамі афіцыйнымі, бо існуе ж БКК — Беларускае грамадзка-культурнае таварыства /крыху экзотыкі дазволена/.

Праблемы, праблемы... Ну колькі тых беларусаў на Беларустчыне, каб ім яшчэ штось даваць? І ці ня лепей іх паляншаваць хутчэй для іх жа ж карысьці? І праўда, разумнае высьце. А можна ўвогуле пакінуць на зямлі толькі дуб, карову і англійскую мову!

Але вернемся да Польшчы. Апошняе дзесяцігодзьдзе ўсё больш і больш пашыраецца рух беларускіх студэнтаў. Як кажуць, чым галей, тым сьмялей. Ідэя аб'яднаньня узьнікла яшчэ на самым пачатку 80-х гадоў. Падтрымалі яе ў той час нямногія. Але ўсё ж у 1981 г. студэнты паспрабавалі зарэгістравацца як БАС — Беларускае аб'яднаньне студэнтаў. І пэўная магчымасьць такі была, бо яшчэ ў 1980 годзе, пасля шматлікіх мітынгаў ды забастовак моладзь Польшчы дамаглася лаяльнага ўказу міністра навукі аб рэгістрацыі розных студэнцкіх саюзаў. Ды спроба гэтая правалілася па розных прычынах. Ня буду іх пералічваць ды стамяць вас. Галоўнае, што ідэя аб'яднаньня ня зьнікла. Неўзабаве дамагліся права выдаваць свой часопіс. Называўся ён спачатку "Сротканіа", а пазьней быў перайменаваны ў "Сустрэчы".

Складаная палітычная сітуацыя ў Польшчы доўгі час не дазваляла легалізаваць БАС. Толькі зусім нядаўна, 17.12.88 "у Беларустку ў памяшканьні Галоўнага праўленьня БКК адбыўся 1-ы Зьезд Беларускага Аб'яднаньня студэнтаў — БАС. На зьездзе былі выбраныя старшыня аб'яднаньня, Галоўная Рада і Рэвізійная Камісія. Была таксама прынята праграма дзейнасьці арганізацыі. Старшніню-выбраны ікам Беларускага Аб'яднаньня студэнтаў застаўся студэнт 4-га курса гістарычнага факультэта Варшаўскага ўніверсітэта, член Заснавальніцкага камітэта БАС, пераможца Яўген Вапа." /з хронікі "Сустрэчы" 1989/.

Зараз БАС — афіцыйна зарэгістраваная студэнцкая арганізацыя з агульнапольскім статусам. На зьездзе старшыня аб'яднаньня л. Вапа акрэсьліў галоўныя бліжэйшыя задачы, а менавіта: павелічэньне колькаснага складу БАС; шырокае супрацоўніцтва зь беларускімі ліцэямі,

бо праз год-два многія іх выпускнікі таксама будуць студэнтамі; сувязь з праваслаўнымі брацтвамі; пашырэнне дзейнасьці Беларускага Народнага Універсітэту ў Беларустку.

Каб вы лепей уяўлялі сфэру дзейнасьці БАСа, мы падаем кавалкі з "Хронікі" апошняга нумару часопіса "Сустрэчы", які выйдзе праз тыдзень. А матар"ялы гэтыя перадаў мне галоўны рэдактар "Сустрэчаў" Аляксандр Максімоў.

19.02."88

Распачаў дзейнасьць Беларускае Народнае Універсітэт у Беларустку /.../. Лекцыі вядуць вядомыя спецыялісты, супрацоўнікі навуковых устаноў краіны. Універсітэт карыстаецца вялікай папулярнасьцю сярод маладога пакаленьня беларусаў.

26.03."88

У Беларустку група беларускай інтэлігенцыі адзначыла 70-тыя ўгодкі апалячэньня незалежнасьці Беларусі ў форме БНР. Прысутнічалі прадстаўнікі Савецкай Беларусі. Узнік заснавальніцкі камітэт Беларускага Аб'яднаньня студэнтаў. /.../

22-24.04."88

На трасе Малевічы — Номікі праводзіўся студэнцкі рэйд "Падарожжа 8". Неспрыяльнае надвор'е не прыцягнула шмат удзельнікаў. Тым не менш рэйд трэба лічыць удалым. Яшчэ раз усе пераканаліся, што ў гэтым наваколлі Сакоўкі жыве беларускі народ, людзі на штодзень гавораць па-свойму.

25.06."88

У ноч сьвятога Яна над рэчкай Супрасль беларускія студэнты наладзілі традыцыйнае сьвята Купалле. /.../

24.09."88

Варшаўскі студэнцкі актывіст удзельнічаў у адкрыцці помніка Алясю Гаруну ў Кракаве. Студэнты выступілі з лозунгамі, нацыянальным сьцягам, а Яўген Вапа выступіў з прамовай над магілай паэта.

2-4.12."88

У Залесці, што непадалёк Ольштына, была праведзена навуковая канфэрэнцыя, сарганізаваная Радай Культуры Беларускіх студэнтаў у Ольштыне. Удзельнічала каля 30 асоб. Былі адчытаны два даклады; доктара Сры Туронка — "Нямецкая акупацыйная палітыка на Беларусі" ды Алега Дзятшонка — "Беларусы ў пошуках нацыянальнай рэлігіі". /.../ У вольных хвілінах можна было паглядзець відэафільмы ды пагутарыць на менш сур'ёзныя тэмы. /.../

13.01."89

У Варшаве адбыўся канцэрт "Бонды", рок-групы з Менску. Канцэрт выклікаў вялікае зацікаўленне беларускіх студэнтаў з Варшавы. У гэты самы дзень быў арганізаваны шчодры вечар, на які тэа студэнты хацелі запрасіць і хлопцаў з "Бонды". Актывіст камсамолу з г. Гародні Ігар Леговіч рэзка забараніў хлопцам пайсці на мерапрыемства: "Адзін тэлефон з Гародні ў Менск і болей не выступаць вам за мяжой"...

04.02."89

У Варшаве была наладжана сустрэча прадстаўнікоў неформальных суполак Менску і Масквы з сябрамі БАСа і рэдакцыяй "Сустрэчаў". Маладыя людзі абмяняліся незалежнай літаратурай і сваімі поглядамі адносна становішча ў беларускім руху.

матар"ял падаем правапісам арыгіналу — заўв. рэд.

Гэты толькі ўзнік часопіс, гэтыя стрэлкі сімвалізавалі аднасьць трох нацыянальных меншасцяў Польшчы — беларусаў, украінцаў і літоўцаў. Дыпер, як растлумачыў мне А.Максімоў, яны асэнсавалі гэтыя стрэлкі як аднасьць усіх беларусаў, тых, што жывуць у БССР, на Беларустчыне і там...

Аднойчы, напярэдадні калядаў, старшыня фальклёрнае камісіі Антаніна Хатэнка прыйшла да т.Валяева, намесніка старшыні Беларускага фонда культуры, каб зацьвердзіць сьпеўнічак з народнымі каляднымі песнямі. Усе, здавалася, было падрыхтавана і прадугледжана, акрамя... ніколі не здагадаецца, — прозьвішчаў аўтараў народных песень?...

На жаль, гэта ня показка, а адзін дробны момант з эпапеі суіснаваньня кіраўніцтва і грамадзкага актыву Фонда культуры.

Узаемаразуменьня не было ад пачатку. Самая структура Фонда /з аднаго боку сплунчанае зьверху кіраўніцтва у асобах Чыгрынава, Валяева ды Багданавай, а з другога боку грамадзкія камісіі, якія ня маюць аніякіх юрыдычных правоў/ супрацоўніцтва не прадугледжвае. Утварылася новая бюракратычная адзінка, залежная ад гарадзкіх ды цэнтральных партыйных органаў.

Два гады, як апарат Фонда культуры жыве на грошы творчых саюзаў-заснавальнікаў, якія яго абсалютна ня могуць кантраляваць, бо дагэтуль ня створаны Савет устаноўчых арганізацыяў. Куды ж плывуць гэтыя грошы?

Улетку, бяз ведаму А.Хатэнкі і яе намесніка Я.Шунэйкі пры фальклёрнай камісіі быў створаны абрадатворчы кааператыву, які ладзіць вясельмі "у стылі кантры" ды шчы скуракна паліто. Нядаўна яны запатрабавалі 50 тысяч для "пашырэння вытворчасці"?..

Для "тэрміновага ратаваньня помнікаў архітэктуры" кіраўніцтва стварыла яшчэ адзін кааператыву, які займаецца манапольным выпускам нітрафарб.

А колькі яшчэ фондаўскіх грошай і паперы пайшло на перадвыбарчую кампанію т. Чыгрынава /якога, дарэчы, вылучылі сем членаў Прэзыдыума Фонда культуры/.

І пры ўсім гэтым практычна любая ініцыятыва сячэцца на корані. Так ва Унівэрсітэце мовы і гісторыі, рэктарам якога быў абраны А.Грышкевіч, цалкам зьмянілі праграму і выкладчыкаў, дарэчы, і рэктара. Цяпер ім стаў товариш Штакевич. А колькі кіраўніцтва Фонда і іх спонсары супраціўляліся стварэнню моўнай камісіі, пакуль іх не паставілі перад фактам. Грамадзкія камісіі падрыхтавалі каталог зьнішчаных помнікаў архітэктуры і мастацтва, альбом паштовак, кілямэтровыя карты Беларусі. Валяеву ўсё прагледзеў, ухваліў, тым і скончылася. Не хапіла ў кіраўніцтва грошай і на падрыхтаваньня выставы "мастацкая апрацоўка мэталу Беларусі 16-19ст.", "Агітацыйная графіка Беларусі 20-30 гг.". Усяго не пералічыш.

Менавіта таму на адным з апошніх агульных паседжаньняў грамадзкі актыву фонда культуры прыняў рэзалюцыю, у якой выразіў недавер Чыгрынаву, Валяеву, праўленьню і прэзыдыуму БФК. Запатрабаваў поўнай фінансавай справядзачы кіраўніцтва і кааператываў перад Канфэрэнцыяй, якую трэба склікаць не пазней красавіка. Канфэрэнцыя павінна адбыцца абавязкова з удзелам прадстаўнікоў грамадзкіх камісіяў, актыву, творчых саюзаў і разгледзець пытаньні рэарганізацыі структуры Фонда культуры, зьмены кіраўніцтва і статута.

НАРЭШЦЕ

22 гады быў пад забаронай мастацкі фільм паводле твора Ул.Караткевіча і з ягоным удзелам "Хрыстос прыямліўся у Гародні".

За гэты час шмат матар"ялаў зьнікла альбо зьнішчана. Але фільм адноўлены, зроблены сінхронны пераклад на беларускую мову. Спадзяемся, празь месяц зьвішча у кінатэатрах.

19 лютага на менскім стадыёне "Дынама" прайшоў першы дазволены ўладамі мітынг, галоўнай мэтай якога было — актывізацыя палітычнае сьвядомасьці насельніцтва горада. Арганізатарам выступіла ініцыятыўная група ад Беларускага Народнага Фронту і Канфэдэрацыі Беларускага Суполак. На запрашэньне адгукнулася каля 40 тысяч чалавек. Самы вялікі стадыён Рэспублікі быў амаль цалкам запоўнены. Трыбуны зіхцелі нацыянальнымі бел-чырвона-белымі ды дзяржаўнымі сьпягамі. Прыемна зазначыць і тое, што гэтым разам міліцыя паводзіла сябе вельмі прыстойна.

ВЯРХОЎНАМУ САВЕТУ І САВЕТУ МІНІСТРАЎ БССР

1. Афіцыйна прызнаць рух Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэньне".

2. Спыніць дэзынфармацыю насельніцтва адносна мэтай і задачай Народнага Фронту.

3. Спыніць прасьледаваньне Аргкамітэта БНФ "Адраджэньне", даць яму магчымасьць мець памешканьне для працы.

4. Удзельнікам руху Беларускага Народнага Фронту за перабудову "Адраджэньне" даць магчымасьць друкавацца на старонках рэспубліканскага, абласнога і раённага перыядычнага друку з выкладам ідэй, прапановаў і поглядаў на перабудову ў рэспубліцы.

5. Побач зь дзяржаўнай, зацьвердзіць беларускую нацыянальную сымболіку.

* * *

КАРЭСПАНДЭНТЫ ПАВЕДАМІЛІ

Мы уступілі ў "новую ступень в жизни партии — политическую борьбу". Так пачынаўся інструктаж рабочых, які праводзіў Кастрычніцкі райкам партыі. Справа ў тым, што 25 сакавіка Аргкамітэт Беларускага Народнага Фронту вырашыў правесці гарадзкі перадвыбарчы мітынг на вул.Матусевіча перад палацам культуры тонкасуконнага камбіната.

Вось некаторыя вытрымкі з інструктажу: "Пора переходить от слов к делу: на наглость будем отвечать наглостью, на оскорбление — оскорблением, на силу — силой". "Главная наша цель — сорвать проведение митинга". "Нас будет ещё трижды по столько" /у зале было прыкладна 100-120 чалавек/. "Наши группы — по 10 человек, минимум — 5, максимум — 15. В группе будет страший, которого надо держать". "Что будет конкретно, я не знаю, но к наиболее экстремистски настроенным элементам, особенно молодежи, можно применить физическое воздействие". "Работать будем с милицией". "Как одеваться? Как на базар, но теплее. Никаких классических плащей и пальто. И лучше береть какие-нибудь, шляп не надо". "Общепита не будет, возьмите сало. Колбасу у нас делают плохую". "О компенсации за потерянный свободный день с вами говорили на местах. В следующий раз компенсации может не быть". "Отъезд на автобусах в 11.00 с ул.Веронянской около ДК железнодорожников" /замоўлена 6 аўтобусаў — заўв.рэд./". "Едем до пр.Пушкина, а там пройдем". "Личным транспортом не пользоваться". "Сбор в СШ № 32 на ул.Сердича". "Во время пребывания Медведова в Минске, на встрече с рабочими "Интеграла" в кулуарных беседах в узком кругу мы резко критиковали ЦК КПСС за то, что происходит в стране. Всё началось с Прибалтики. И сейчас там политический кризис. В Ленинграде и Москве — беспорядки". "Наша цель — сорвать митинг"...

* * *

У першым нумары "Супольнасьці" стар.2, 9-ты радок зьверху трэба чытаць "камуністы" замест "некамуністы". Перапрашаем за памылку.

Адрас: 220050 Мінск абанентная скрыня № 224.

Павінен сказаць, што пра падобныя рэчы, праўда, ставячыся з пэўным лібералізмам да ідэі дзвюхмоўя, мы гаварылі на мінулым Сойме і сфармулявалі некаторыя думкі, якія, што вельмі прыемна зазначыць, у трэшкі спрэпараваным выглядзе ўжо з'явіліся ў некаторых афішійных дакумэнтах. Я маю на ўвазе пастанову ЦК КПБ /верасьніўскую/, даклад начальніка галоўнага ўпраўленьня адукацыі Круглея, а таксама пастановы Вучонага савета Менскага пэдынастytutа. Карацей кажучы, ідэі, у немалой ступені дзюкуючы таму нашаму Сойму, распачалі свой ход. На жаль, яны пакуль што застаюцца на ўзроўні дэклараваньняў. Рэалізуюцца яны пакуль квола.

Пастановы, пра якія я казаў, абяцаюць рыхтаваць кадры. Натуральна, мы не наўняны людзі, разумеем, што рэалізацыя праграмы вяртаньня мове правоў — гэта справа не аднаго года. Тут трэба мець на ўвазе пэрспэктывы і на 5, і на 10, і на 40 гадоў. Але рэч у тым, што дагэтуль у пэдагогічным інстytutе на факультэтах пачатковага навучаньня, дашкольнага выхаваньня не рыхтуюцца тыя настаўнікі, якія пойдучы ў дзіцячы беларускі садок і ў беларускую пачатковую школу. Хто ж будзе вучыць гэтых дзіцяцей? Зноў настаўнікі, у пасьпеху перавучаньня на нейкіх курсах?

Наконт агульнанароднага дзвюхмоўя таварыш Круглей кажа: "...хацелася б падкрэсьліць, што дзвюхмоўе грунтуецца на ленынскай канцэпцыі моўнага будаўніцтва ў шматнацыянальнай дзяржаве...". Гэта, мякка кажучы, няпраўда. На Ленына любяць спасылацца, не абяжарваючы сябе клопатам разгарнуць яго працы. Сама канцэпцыя агульнанароднага дзвюхмоўя як пераходнага этапу разьвіцьця нацыяў расьцьвіла ў застой. Яе аўтары — таварышы Ханазараў, Ісаеў, Дзешарнеў, Базіеў, Губагло... — інакш кажучы, нярускія, якія самі адракліся ад сваёй нацыі, праявілі рэнэгацтва. Чалавеку ўласьцівы такі комплекс — апраўдваць сваё рэнэгацтва, падводзячы пад гэта нейкую навуковую базу.

Агульнанацыянальным дзвюхмоўе ня можа быць — гэта вельмі няўстойлівая сістэма. Мова альбо абслугоўвае ўсю нацыю ва ўсіх праявах яе жыцьця, альбо, калі зьдэляецца нейкі машэйшы канкурэнт, выцясьняецца. У нас на Беларусі дзвюхмоўе прывяло да пачварнай зьявы — паўмоўя — сітуацыі, калі чалавек не валодае ні адной, ні другой мовай, ня здольны абстрактна мысьліць, ня здольны мысьліць творча. Ужо цяпер па статыстыцы ў нас куды менш пісьменьнікаў, чым у Літве, на душу насельніцтва. Гэта непасрэдны вынік таго, што наш народ страціў адну мову, другую не набыў і набыць ня зможа. Ленын пісаў, што "запатрабуецца мець дэталёвы кодэкс", "найстражэйшыя правілы адносна ужываньня нацыянальнай мовы ў іншанацыянальных рэспубліках", каб не дапусьціць "зложываньня сапраўды рускай уласьцівасьці", г.зн. русыфікацыі /"Да пытаньня аб нацыянальнасьцях або аб аўтанамізацыі" 31.12.1922г./ . Што такое гэты кодэкс? Гэта закон аб дзяржаўнасьці мовы. "Гня, хто па ўмовах свайго жыцьця і работы маюць патрэбу ў веданьні рускай мовы, вывучацца ёй і бяз палкі" /творы, выд.4-е, т.20, с.56/.

Я цалкам падтрымліваю тое, што сказаў Робэртас Ясьжывічус адносна гаранты правоў усім нацыянальным меншасьцям Беларусі разьвіваць свае нацыянальныя культуры. Вельмі б хацелася, каб рускія ўсьвядомілі сябе нацыянальнай меншасьцю, як гэты нармальны працэс ідзе ўжо ў Літве, дзе створаны рускі культурны цэнтр, які разумее памкненьні літоўцаў.

Вельмі добра, што распачаўся культурны рух у палякаў, што створана дурэйскае культурнае таварыства, чакаем, калі ўкраінцы створаць моцныя зямляцтвы. Выдатна, што літоўцы Гарадзенскай вобласьці, для якіх гэта таксама спрадвечная зямля, узгадалі свае нацыянальныя правы і, безумоўна, трэба зрабіць усё, каб яны мелі сваю нацыянальную школу. Мы толькі за гэта!

* * *

ЯК РАСПАЧАЎСЯ МАЛАДЗЁЖНЫ РУХ

А. СУША

Ёсьць дзьве вэрсіі узьнікненьня беларускага маладзёжнага руху: анекдатычная і "афішійная". Пачну з анекдатычнай.

Сяргей Дубавец распавёў мне, што аднойчы ў 1979 годзе, калі ён і яшчэ некалькі ягонных сяброў неяк сабраліся разам, узьнікла прапанова дзеля сьмеху парэзмаўляць адзін дзень па-беларуску. Беларусы ж, нібыта! Але іхняга веданьня мовы хапіла толькі на некалькі недарэчных кпінаў. І хлопцы мусілі пайсьці ў бібліятэкі, мусілі задумацца, чаму чыніцца відавочная несправядлівасьць... Каб пратрымацца хаця б адзін дзень, ім давалося задумацца над лёсам цэлага народу.

Другая вэрсія больш падставовая. У 1980-1981 гадах глыбокі крызіс напатаў Польшчу. Інфармацыя, якая даходзіла на Беларусь, прымушала ўсьвядоміць, што рана ці позна тое самае чакае і нашу Рэспубліку, бо асноўныя грамадзкія і эканамічныя стасункі ў Польшчы і БССР амаль аднолькавыя. Тая ж хлусьня і карупцыя, тая ж адсталая і антыэканамічная сістэма гаспадараньня. Акрамя таго, многія з нас адчувалі, што зьдэляюцца прадстаўнікамі апошняга пакаленьня, якое здольнае адрадыць беларускі народ як эўрапейскую нацыю. Таму мы павінны былі знайсці свой шлях, каб Беларусь у чарговы раз не засталася на задворках гісторыі, каб нашыя дзеці маглі ганарыцца сваёй бацькаўшчынай.

У гэтым сэнсе узьнікненьне і разьвіцьцё беларускага маладзёжнага руху ёсьць працэс абсалютна аб'ектыўны і незалежны ад жаданьня і волі нейкіх канкрэтных людзей. Рух паўстаў на руінах культуры, духоўнасьці, на фальшывым грамадзкім жыцьці, на крызіснай эканоміцы, на тысячах нявырашаных сацыяльных праблемаў...

Зрэшты, нацыянальнае адраджэньне 1950-70-х здавалася пустэчай толькі спачатку. Кнігі Ул.Караткевіча, В.Быкава, навуковая праца М.Ермаловіча і А.Мальдзіса, дзейнасьць З.Пазьняка, разрозьненьня намаганьні дзясяткаў і сотняў іншых людзей у той час уратавалі нацыю ад поўнай катастрофы і сталі тым грунтам, на якім зьявіліся мы.

Адлік пайшоў зь першых у гісторыі пасляваеннага Менску Калядаў, якія зьсьнежня 1979г. паспрабавала наладзіць група студэнтаў-філфакоўцаў. Першая спроба — і першы канфлікт. Пад домам Ул.Караткевіча, каля тэатру Янкі Купалы міліцыя разагнала Каляду, а самі калядоўшчыкі былі затрыманьня.

У студзені 1980-га года распачала сваю дзейнасьць першая адраджэнцкая маладзёжная суполка — "Беларуская сьпеўна-драматычная майстроўня", якая ладзіла свае паседжаньні-сьпеўкі-рэпетыцыі ў памяшканьні філалагічнага факультэта БДУ. Гэта было пераважна студэнцкае аб'яднаньне, але ўваходзілі ў яго ня толькі філфакоўцы, а студэнты іншых факультэтаў Унівэрсытэта і менскіх інстytutаў. "Майстроўня" праіснавала нядоўга, каля двух гадоў. За гэты час была пастаўлена народная драма "Цар-Максімілян", прайшлі першыя фольклёрныя сьвяты, першыя маладня менчукі пачалі сьвядома гаварыць па-беларуску. У майстроўскіх кулуарах зьявіліся першыя ідэі грамадзка-палітычнага характару.

/працяг на ст.8/

3 кінца 1982г. "Майстроўня" трапіла ў па-лац культуры Беларускага. Уваход туды быў ад-чынены для ўсіх, і пра дзейнасць аб'яднання больш шырока даведаліся жыхары Менска. Асноў-нае, чым на той час займалася "Майстроўня" — гэта культурна-асветніцкая дзейнасць. Ладзі-ліся дыскусіі, лекцыі, сьпеўкі. З рук у рукі перадаваліся машынапісныя тэксты, якія ў той час маглі быць класіфікаваныя як "паводле асаб-лівай папулярнасцю карысталіся фотакопіі са збору заходнебеларускай перыядыкі ў Віленскай Фундаментальнай бібліятэцы, кніга "Родная мо-ва і маральна-эстэтычны прагрэс" А.Бембеля /пазней выйшла ў Лёндане/ і гістарычная пра-ца М.Брэмаловіча /летась публікавалася ў "Ма-ладосці"/. Дух вальнадумства панавалі на Ка-лядах, Гуканьні Вясны, Купальлі. Адна кабета, якая выпадкова апынулася ў Купалаўскім гаі на наладжаным "Майстроўняй" Гуканьні Вясны, выка-залася: "Всё это, конечно, очень хорошо, но во всём этом чувствуется какой-то скрытый про-тест".

І гэта сапраўды быў пратэст. Атрымаўшы назву "нацыяналістычнай", Майстроўня скончыла сваё існаванне адразу з-за дзвюх прычынаў. Увесну 1984г. пры ёй было ўтворана "Таварыс-тва беларускай школы" /ТБШ/, дзе згуртаваліся тыя, хто меў найбольш радыкальныя погляды і прагнуў канкрэтных дзеянняў. Сябры ТБШ пас-тавілі сабе за мэту высвятліць адносіны "ся-реднестатычнага беларуса" да "раўнапраўнага" таварнага абмену паміж рэспублікамі, да ідэі дзяржаўнасці мовы. Справа лакалізавалася ме-навіта вакол праблемы нацыянальнага школьніц-тва, бо ў гутарках з бацькамі непазбежна паў-ставаў увесь комплекс пытанняў. Фармальнай нагодай для ўзнікнення Таварыства была ін-фармацыя, што колішняе заходнебеларускае ТБШ ніхто не распуская. Майстроўцы склалі анкету для сацыялагічнага апытання, тэкст калектыў-нага ліста ў Вярхоўны Савет за перавод спра-ваводства і адукацыі ў Рэспубліцы на беларус-кую мову і бланкі заяваў у органы асветы, якія маглі запісаць бацькі, што хацелі ву-чыць сваіх дзяцей па-беларуску.

Мы абралі некалькі дамоў у раёне вул.Сталетова і абыйшлі практычна кожную кватэру. Вынікі бы-лі ашаламляльныя: каля 70% беларусаў падтры-моўвалі нашыя ідэі. Але пасля таго, як нека-торыя ўдзельнікі абыходу трапілі ў пастку/ча-лавека запрашалі ў кватэру, дзе за сталом ужо сядзеў работнік кампэтэнтных органаў/ збор подпісаў і заяваў давалася спыніць. Тым больш, што і самі заявы Міністэрства асветы сустра-ла ваража.

Увесну 1984г. на пляцы Волі дастойваў свае апошнія дні будынак першага прафесійнага беларускага тэатру. Мінгарвыканкам ужо даў за-гад на знос. І як раз у той дзень, калі мелі-ся адбыцца майстроўскія сьпеўкі, запрацавала чыгунная баба. Хуценька намалюваўшы транспа-рант "Руйнуецца помнік гісторыі", майстроўцы замест сьпевак кінуліся на вул.Інтернацыяналь-ную. Напэўна, гэта была першая спроба несан-кцыянаванага мітыngu ў Менску, пасля якога ўсе яго ўдзельнікі трапілі ў міліцыю. У выні-ку пасыпаліся вымовы, камсамольскія сходы.

"Майстроўня" павінна была альбо пакаяцца, або знікнуць. мы абралі апошняе. Тым больш, што многія майстроўцы да таго часу скончылі ВНУ і былі разьмеркаваныя ў розныя куткі Беларусі.

З моманту самароспуску "Майстроўні" па-добныя аб'яднанні сталі ўзнікаць у іншых га-радах Беларусі. У лютым 1985г. у Мікалаеўшчыне на радзіме Якуба Коласа адбылася першая тавар-ыская сустрэча прадстаўнікоў такіх суполак зь Менску, Берасьця і Гомлі. Былі падсумава-ныя вынікі кампаніі ТБШ і усталяваныя шчыль-ныя кантакты паміж суполкамі.

10-15 чэрвеня ў Ракуцёўшчыне, пад Мен-скам, адбыліся першыя стыхійныя талокі, узнік-ла ідэя супольнай працы.

Самадзейныя маладзёжныя аб'яднанні ча-сам называюць "дзецямі перабудовы". Але гэта

наўрад ці справядліва ў дачыненні да нас, бо зьмены ў вышэйшых эшалонах палітычнае ўлады СССР амаль не зьмянілі сітуацыю на Беларусі. На другім месяцы перабудовы суполкі з усёй Беларусі з'ехаліся ў Мікалаеўшчыну на Купальле.

Пад раніцу большую частку ўдзельнікаў сьвята затрымала міліцыя. Матывы: "арганізацыя фа-шыскага сьвята", надпіс на харугве на "фашыс-цкай мове"/лацінкай/. "Аперацыйны" кіравалі афі-цэры КДБ зь Менску.

Увосень 1985г. адбыліся першыя талокі на Траецкім прадмесці, узнікла "Талака". Адна-часна з "Талакай" узнік клуб імя Уладзіміра Караткевіча, які 28 лістапада правёў сваю пер-шую вечарыну і адразу быў забаронены. Пасля гэтага сябры клуба далучыліся да "Талакі". У 1985—1986 узніклі суполкі ў Гародні і На-ваполацку.

20 красавіка 1986г. па ініцыятыве Саюза мастакоў ладзілася сьвята-выстава аднаго дня. Вучні мастацкай школы-інтэрнату імя Ахрэмыча павінны былі распахваць сьвята абрадам Гукань-ня Вясны. Хлопцы неслі ў руках веснаву птуш-ку, дзяўчаты ў нацыянальных строях сьпявалі вяснянкі. Але раптам на моладзь наляцела гру-па падпітых "афганцаў". Са словамі: "Я тебя на-учу разговаривать на русском языке" здаравен-ныя дзецюкі зрывалі зь дзяўчат нацыянальныя стужкі. Потым высветлілася, што "афганцы" прыйшлі на Траецкае ня самі, а па просьбе гар-кама камсамола, прадстаўнік якога паведаміў ім, што нацыяналісты ладзяць "фашыскае сьвя-та".

Але будзе неаб'ектыўна сьцьвярджаць, што гэты выпадак цалкам ілюструе адносіны з рэс-публіканскім камсамолам. Есць выключэнні з правіла. Маю на ўвазе аддзел культуры ЦКЛКСМ, дзякуючы якому зімой 1987г. адбылася першая каардынацыйная нарада беларускіх суполак: мен-скай і гомельскай "Талок", "Паходні", "Узгор'я". Там упершыню паўстала пытаньне арганізацыйна-га афармленьня руху. З гэтай нагоды запомні-лася тое, што прадстаўнікі "Паходні" востра крытыкавалі "Талаку" за недастатковы радыка-лізм.

Найбольш імклівы рост руху пачаўся з су-меснага з латышамі воднага ралі "Дзвіна-Даў-гава'87". У траўні 1987г. у мястэчка Друя на Дзвіне з'ехаліся самадзейныя беларускія аб'-яднанні і экарэстаўрацыйныя студэнцкія су-полкі з Латвіі. То мелася быць водная мані-фэстацыя пратэсту супраць будаўніцтва Даўга-пілскай ГЭС. Магчыма, яна стала апошнім аргу-мэнтам, які паспрыяў адмене рашэньня пра бу-даўніцтва. Але ў БССР ралі зусім ня мела па-зітыўнага рэзанансу. Замест таго, каб зьвяр-нуць увагу на экалагічныя праблемы Беларусі, рэспубліканскае кіраўніцтва абвінаваціла нас у спробе анэксіраваць латышскія тэрыторыі. Зрэшты, пэўны станоўчы момант у гэтай рэакцыі усё ж быў. Да нас пачалі ставіцца сур'ёзна, і "Талака" атрымала памяшканьне. Зроблена гэта было дзеля кантролю і удурэньня ўсіх нашых задумаў у зародку, але з другога боку мы атры-малі магчымасьць працаваць з адносным камфор-там.

У кастрычніку 1987г. адбылася другая ка-ардынацыйная нарада ў Полацку і, нарэшце, 29 сьнежня — І-ы Вальны Сойм.

Найбольш імклівы быў мінулы 1988г. Гэта-мітынг на пляцы Волі ў абарону Верхняга гора-да, які арганізавала "Талака". Пагромныя ар-тыкулы пасля гэтага мітыngu ў "Вячэрнім Мін-ску" яшчэ больш паспрыялі кансалідацыі. Улетку 1988г. — экалагічны мітынг у Гародні, і 19 чэрвеня — мітынг у Курапатах пад Менскам. Лі-пень — стварэньне ініцыятыўнай групы Канфе-дэрацыі Беларускіх Суполак, якому, дарэчы, таксама спадарожнічала мліцэйская прыгода. Потым — усім вядомыя падзеі 19 і 30 кастрыч-ніка. Колькі дзён таму з'явіліся першыя стуж-кі маладзёжных безцэнзурных выданьняў: "Сту-дэнцкая думка", "Сьвітанку", "Кантроль", "Тутэйшы".

Вось найкарацейшая гісторыя маладзёжна-га руху. З такім запасам мы прыйшлі на гэты Вальны Сойм.